

УДК 1:37:32

А. О. Рубан

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Григорія Сковороди»

ВПЛИВ ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ НА ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ

У статті досліджено вплив філософії освіти на формування політичної культури особистості, громадянської освіченості, компетентності, досвіду громадянської участі в життєдіяльності суспільства та громадянської зрілості особистості. Особлива увага приділена проблемі формування і висловлення власної думки, раціонально-критичного мислення з проблем політичного життя суспільства.

Ключові слова: *філософія освіти, політична культура, політичне виховання, політична свідомість, політична поведінка, політична освіта.*

Генеza демократичних засад суспільного життя, трансформації, що відбуваються в економіці, суспільному і духовному житті та у ціннісних орієнтаціях українського соціуму, спрямування інтеграційного вектора України в бік європейських структур зумовлюють розвиток відповідної системи освіти, яка за своїм змістом і методологією покликана формувати особистісні риси громадянина України, сприяти його європейській ідентифікації, формувати його демократичну ментальність.

Тому не випадково запровадження в Україні складової системи освіти на громадянській основі одержали досить глибоку наукову розробку й широке практичне застосування, оскільки формування демократичної громадянськості є нагальною потребою усіх розвинених країн, але насамперед тих країн, що перебувають на етапі суспільно-політичної трансформації. Як зауважує В. Огнев'юк [3, 120], метою громадянської філософії освіти є формування особистості з високою громадянською культурою, що усвідомлює взаємозв'язок між індивідуальною свободою, правами окремої людини та її громадянською відповідальністю, готовністю до компетентної участі в політичній життєдіяльності суспільства.

Тематика філософії освіти, як і громадянського суспільства, нині культивується в широких масштабах, і можна без перебільшення твердити, що вона впродовж останніх років почала посідати одне з центральних місць у сучасних педагогічних, філософських і політичних концепціях. Особлива увага звертається на молоде покоління, яке продовжуватиме розбудову української державності.

Інкорпорована до концепції навчання і виховання в нашій країні вона має передбачати формування системи знань, переконань, цінностей, ідеалів і традицій, притаманних для громадян країн з усталеною демократією, або, іншими словами, формування культури громадянськості.

Усе це робить актуальним дослідження стану політичної культури перехідного суспільства й побудови програми громадянської освіти, що спирається на реально наявні особливості ставлення людей до сфери суспільно-політичного життя, їх знань, віри та готовності до дії.

Розвиток політичної освіти громадян (її ще називають «громадянською освітою» – «civic education») є важливим завданням, що постає перед сучасними країнами світу, зокрема Україною.

Як концептуальне поняття «політична культура» з'являється в середині ХХ ст. у працях представників американської школи – Г. Алмонда, С. Верби, Л. Пая. Це досить складне, багатогранне, глибоке за змістом поняття. Сучасний аналіз феномену політичної культури, філософії освіти можна простежити у працях багатьох дослідників, в яких розглядаються питання щодо сутності, домінуючих цінностей, регіональних відмінностей, механізмів і засобів формування їх сучасної моделі. У сучасній українській філософській і політологічній літературі цієї теми активно торкаються В. Андрущенко, О. Бабкіна, В. Бебик, І. Бех, І. Варзар, М. Головатий, В. Горбатенко, В. Кремень, І. Надольний, В. Огнев'юк, М. Остапенко, В. Ребкало, С. Рябов, Л. Шкляр, П. Шляхтун, А. Ярошенко та ін.

Аналіз ступеня розробленості проблеми засвідчує, що в основному дослідники проблем впливу філософії освіти на політичну культуру особистості визначають сутність громадянської освіти як набуття вмінь розв'язувати конфлікти та запобігати їх виникненню через створення у школі педагогічного клімату довіри і співпраці між учнями і вчителями, активізацію громадського життя. Водночас поки ще не так багато значних наукових праць, у яких приділялася б увага набуттю відповідних знань, умінь і навичок, необхідних громадянину сучасного демократичного суспільства. Цей аспект дослідження є дуже важливим, тому що для молоді української демократії громадянська освіта, будучи суттєвим чинником політичної соціалізації особистості, має полягати у культивуванні цінностей прав, свобод і гідності людини, розвитку вміння відстоювати власні права в разі зазіхань на них з боку інших людей або влади, формуванні громадянської компетентності, прихильності до цінностей демократії, поширенні критичного ставлення людей до уряду й продукуваних ним настанов і рішень, а також у мотивуванні індивідів до участі у розв'язанні проблем громадянського життя. Оскільки, як засвідчує суспільно-історична практика, суб'єкти політики (держава, еліти, партії, ЗМІ) поряд з інформуванням, освітою, залученням громадян до участі в політичному процесі дедалі більше схильні до використання маніпулятивних методів і технологій, прихованого керування масовою свідомістю й поведінкою громадян.

Постановка проблеми. У статті буде здійснено спробу розглянути основні проблеми впливу філософії освіти на формування політичної культури особистості, яка вимагає від неї не лише політичної активності, але й усвідомлення нею власної ролі і значення в життєдіяльності суспільства, а також дій відповідно до власних переконань і цінностей.

Мета статті – розкрити вплив філософії освіти на формування політичної культури особистості.

Процес дослідження вимагав виконання таких завдань: проаналізувати та вказати на тенденції впливу філософії освіти на формування політичної культури особистості.

Під поняттям «громадянська освіта» західні дослідники розуміють набуття відповідних знань, умінь і навичок, необхідних громадянину сучасного демократичного суспільства. Але при цьому у країнах Заходу поширені різні концепції громадянської освіти. За одними – громадянська освіта є засобом розвитку почуття патріотизму і національної ідентичності, за іншими – засобом формування системи цінностей і мотивацій особи до належного виконання своєї частки завдань і несення певної відповідальності.

Як зауважує В. Огнев'юк громадянська освіта – це один з основних чинників формування громадянської культури. В сучасній геополітичній ситуації громадянська культура особистості має формуватись не лише на основі національної культури й національних цінностей, але й з урахуванням цивілізаційної спадщини людства, плюралізму віросповідань та систем ідей, а також прагнення до універсалізації загальних правил і цінностей [3, 120].

Погоджуємося з думкою С. Рядова про те, що політична культура громадян є визначальним компонентом політичної системи сучасного суспільства. Демократія – це, крім того, ще й стан світосприйняття та самовідчуття людей, характер їхніх уявлень про самих себе, свої права, можливості та відповідальність, про умови стабільності й імперативності чинного порядку, засади авторитетності влади [5].

В освітніх системах східноєвропейських країн, зокрема країн СНД, відбувається перехід від ідеологічно-державних стереотипів до цінностей демократичного суспільства. Як відзначає відомий дослідник освіти В. П. Андрущенко, означена тенденція «реалізується у двох головних вимірах: як система навчання демократії і як перебудова навчально-виховного процесу на демократичних засадах» [1, 16].

У наш час боротися за демократію означає насамперед сприяти оновленню політичної культури, здійснювати політичну систему громадян або громадянську освіту. Як наголошує Френсіс Фукуяма, боротьба за ліберальну демократію у найближчому майбутньому відбуватиметься не у площині природи інституцій (з цього приводу вже досягнуто певне спільне розуміння в усьому світі), а на рівнях громадянського суспільства та культури [7].

Громадяни демократичних суспільств мають володіти необхідним мінімумом знань, умінь, позицій, підходів та прихильності до ідеалів і цінностей, що становлять основу демократичної політичної культури. Ця культура, як зауважує С. Рябов [5], означає не тільки цінування значення прав людини, їх застосування й дотримання, знання того, як улаштоване суспільство й інститути урядування у ньому, готовність дотримуватися чинних суспільних правил, а й уміння не дозволяти владі обмежувати правомірні інтереси людей, брати участь у громадянському житті, розв'язувати конфлікти, вступати у спілкування й

співпрацю. Зміст демократичної громадянської освіти утворюють також відповідні цінності – свобода, справедливість, рівність можливостей, здатність жити разом, повага до честі й людських прав, солідарність, міжкультурне взаєморозуміння, захист довкілля, відданість миру тощо.

Поряд з наданням знань і формуванням умінь суспільно-політичної дії ця освіта приводить до формування певного морально-духовного стану людей – відчуття власної свободи та разом з тим відповідальності, віри в суспільні цінності. Саме такий стан позначаємо поняттям «громадянськість».

Громадянськість – це інтегративна якість особистості, яка дає змогу людині відчувати себе юридично, соціально, морально, політично дієспроможною. Головними елементами громадянськості є моральна і правова культура, тобто почуття власної гідності, внутрішня свобода особистості, дисциплінованість, повага і довіра до громадян й органів влади, здатність виконувати свої обов'язки, гармонійно поєднувати патріотизм із почуттям поваги до інших народів. Моральна культура громадянина базується на національних і загальнолюдських моральних цінностях, а правова культура є суб'єктивною основою й передумовою існування правової держави, для якої притаманний високий ступінь потреби у громадянських якостях особистості.

Як уважає В. Огнев'юк, саме довкола правової культури має розбудовуватись громадянська освіта, що відповідає сучасним суспільним вимогам. Оскільки правова культура не зводиться до формального вивчення нормативних положень, а вимагає роздумів, усвідомлення особистого та універсального, то вона:

- сприяє залученню молоді до громадянської освіти й формуванню цивілізаційної компетентності;
- формує критичне вивчення законів, спонукає до участі у їх створенні та застосуванні;
- вводить юнаків і дівчат у суть дилеми прав і обов'язків, допомагає усвідомленню ними свободи і прав особи в межах, що регулюються нормами моралі;
- сприяє розвитку у молоді відчуття спільності Європейського дому, як субстанції права і демократії, моралі і суспільних цінностей;
- допомагає удосконалювати життя в навчальному закладі, засвоювати компоненти цивілізаційної компетентності;
- забезпечує системне вивчення проблем суспільства та їх аргументацію, створює умови для впровадження в життя правових знань молоді;
- сприяє поєднанню теоретичних знань з практикою суспільного життя [3, 114].

Разом з тим необхідно виховувати громадянські якості особистості, які мають жити її прагнення до участі в демократичному самоврядуванні. Формування у молоді розсудливості, здорового глузду, самостійності, сміливості, чутливості до проблем суспільного життя, вміння публічно обстоювати особисту думку, критичності та самокритичності, вміння сприймати

критику, здатність до об'єднання з іншими людьми має стати основою виховання громадянина в сім'ї та навчальному закладі.

Зміст громадянської освіти має спрямовуватись на досягнення визначених цілей як у навчанні, так і у вихованні. Успішність цієї освіти слід оцінювати не стільки за обсягом набутих учнями знань і вмінь, скільки за результативністю їх трансформування у світоглядні пріоритети і ціннісні настанови, формування громадянської культури особистості. Також громадянська освіта має бути спрямована на формування здатності громадян розібратися в тому, що є повсякденним, але водночас досить складним – у законах, правилах, культурі співжиття, життя громадою; на плекання філософії свободи й людської гідності. Важливим завданням громадянської освіти, як сутнісної складової демократичної політичної культури, є формування звички до діалогу.

Громадянська освіта може розглядатися як комплекс інтегрованих знань (зміст), а також як процес розвитку й поширення цих знань – невід'ємного компонента громадянського суспільства.

Як комплекс інтегрованих знань громадянська освіта є складною динамічною системою, що поєднує:

- громадянські знання, на основі яких формуються уявлення щодо форм і способів функціонування громадянина в політичному, правовому, економічному, соціальному та культурному полі демократичної держави;
- громадянські вміння й досвід участі в соціально-політичному житті суспільства та практичного застосування знань;
- громадянські чесноти – норми, настанови, цінності та якості, притаманні громадянину демократичного суспільства.

Як зауважує М. Остапенко [4, 50], важливою ланкою політичної соціалізації є політичне виховання. Це процес цілеспрямованого і систематичного впливу на політичну свідомість і поведінку громадян з метою формування певних політичних якостей. Цілеспрямованість і систематичність – два головні чинники, що виділяють політичне виховання із загального контексту політичної соціалізації. Основне завдання політичного виховання – закріпити в політичній свідомості і поведінці людини домінуючі в певній системі політичні цінності, норми, орієнтації і зразки, сформувати певний тип політичної культури. Політичне виховання включає два основні компоненти: раціональний та емоційний.

Раціональний компонент полягає в передачі через систему політичної освіти необхідної політичної інформації і у формуванні певної системи політичних знань. Політична освіта – це потужне знаряддя політичної соціалізації, інтегрування особистості в політичну систему, джерело формування політичної свідомості особистості – політичних знань, переконань, поглядів, оцінок, настанов та ідеалів. Будучи однією з основ формування і розвитку громадянського суспільства, політична освіта здатна забезпечити істотну протидію політичній дестабілізації, конфронтації та загрозам національній безпеки. Сучасне суспільство потребує, щоб кожна людина усвідомлено ставилася до політичних подій, що відбуваються в межах

країни та у світі, змогла дати їм об'єктивну світоглядну оцінку, оволоділа практичними навичками участі у громадянському житті.

Політична освіта як чинник формування політичної культури має не лише давати політичні знання, на основі яких формуються уявлення відносно форм і способів функціонування громадян у політичному, правовому, економічному, соціальному та культурному полі демократичної держави, а й формувати певні політичні вміння, якості та чесноти. Щодо цього великого значення набуває система громадянської освіти, мета якої – не лише сформувати знання людини про світ, а й утвердити її свідому громадянську позицію, забезпечити потребу людини бути почутою і потрібною суспільству.

Філософія освіти формує образ «людини майбутнього», зорієнтовуючи та змістовно наповнюючи педагогіку новими знаннями, методами, способами, цілями, які через процес освіти втілюються у формуванні внутрішнього світу конкретного покоління.

О. Базалук та Н. Юхименко у своєму навчально-методичному посібнику «Філософія освіти» трактують її як філософську дисципліну, що зорієнтовує, сплановано впливає, наперед передбачивши ідеальний образ, заради якого і здійснюється означений вплив як на конкретну людину, так і на мікро та макро соціальної групи [2, 10].

У сучасній Україні філософію освіти визначають як сукупність світоглядних теорій (ідей), які зумовлюють методологію виховання і навчання, становлення відповідного типу особистості.

Перспективи реформування освітньої системи в Україні вбачаються в актуалізації гуманітарно-культуротворчої філософії світи, а її стратегічна мета полягає у становленні творчо-гуманітарної особистості як цілісного суб'єкта культури. В основу педагогічного процесу варто покласти нову світоглядну установку, новий тип особистості, а відповідно і змінити методику виховання та навчання.

На думку В. Андрущенка [6] та інших дослідників, філософію освіти немає сенсу виокремлювати в окрему галузь філософії. Адже філософія освіти розвивається у межах соціальної філософії, створюючи комплексне та міжгалузеве вивчення системи освіти. Вона поєднує «зовнішні», щодо системи освіти соціальні науки із «внутрішніми» – педагогікою. У широкому розумінні предмет філософії освіти – не лише філософське осягнення самого процесу отримання знань, умінь і навичок, але й більшою мірою масштабне вивчення культурних досягнень та цінностей, покликаних задовольняти потреби системи освіти. Філософія доповнює педагогіку тим основним, чого їй бракує, – масштабним баченням соціальних трансформацій і домінуючими у даному історичному періоді світоглядними концепціями, з-поміж яких важливо виділити планетарно-космічну. Саме розуміння кожною людиною закономірності свого виникнення у структурі світобудови дає можливість шукати відповіді на одвічні філософські запитання: «Про сутність людського життя», «Про походження життя і людини», «Про перспективи розвитку людського суспільства» тощо.

Складовими громадянської культури є громадянська освіченість, компетентність, досвід громадянської участі в життєдіяльності суспільства та громадянська зрілість особистості, що визначається духовно-моральними якостями, ціннісними орієнтаціями і світоглядно-психологічними характеристиками особи.

Тому зміст філософії освіти має бути спрямованим на здобуття учнями та студентами досвіду громадянських вчинків й основних громадянських умінь. Громадянська філософія освіти повинна допомагати людям свідомо ставитися до засадничих цінностей і принципів чинної системи, готувати особистість до компетентної й відповідальної участі у житті суспільства.

Навчальні заклади системи освіти демократичного суспільства повинні «прищеплювати» молоді толерантність щодо таких політичних поглядів, за умови дотримання їх носіями вимог законодавства.

Висновок. Отже, щоб дотримуватися певного політичного курсу, щоб здійснити політичні, економічні і структурні перетворення сьогодні, щоб у перспективі сформувати стійку політичну націю, представники якої не усвідомлюватимуть себе поза межами держави, необхідно проводити розумну, виважену і цілеспрямовану гуманітарну політику, яка формуватиме новий імідж України й українця, готуватиме громадську думку в державі і за її межами до позитивного сприйняття нашої країни. Для цього необхідно створити нову політичну культуру, нову філософію буття, на це можна направити подальші дослідження у цій галузі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрущенко В. Основні тенденції розвитку вищої освіти України на рубежі століть. Спроба прогностичного аналізу / В. Андрущенко // Вища освіта України. – 2001. – № 1. – С. 12–23.
2. Базалук О. О. Філософія освіти: навч.-метод. посіб. / О. О. Базалук, Н. Ф. Юхименко. – К. : Кондор, 2010. – 164 с.
3. Огнев'юк В. Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку / В. Огнев'юк. – К. : Знання України, 2003. – 450 с.
4. Остапенко М. А. Політична культура суспільства : навч. посіб. / М. А. Остапенко. – К. : МАУП, 2008. – 96 с.
5. Рябов С. Г. Особливості громадянської освіти у формуванні політичної культури перехідного суспільства / С. Г. Рябов. – Режим доступу: <http://www.iteach.com.ua>.
6. Філософія освіти : навч. посіб. / [за заг. ред. В. Андрущенка]. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – 328 с.
7. Фукуяма Ф. Главенство культуры / Ф. Фукуяма // Русский журнал. – Режим доступа: <http://koi.Aha.ru/pinskij7fukujama.htm>.

РЕЗЮМЕ

А.О. Рубан. Влияние философии образования на пути формирования политической культуры личности.

В статье исследовано влияние философии образования на формирование политической культуры личности, гражданской образованности, компетентности, опыта гражданского участия в жизнедеятельности общества и гражданской зрелости личности. Особенное внимание уделено проблеме формирования и выражения собственной мысли, рационально-критического мышления по проблемам политической жизни общества.

Ключевые слова: философия образования, политическая культура, политическое воспитание, политическое сознание, политическое поведение, политическое образование.

SUMMARY

A. O. Ruban. Influence of Philosophy on Philosophy on Ways of Formation to Political Culture of Person.

Influence of philosophy education on the formation of political culture of person, civil erudition, and competence, experience of civil participation in world's activity of society and civil maturity of person is researched in the article. Separate grants attention of problem the formation and giving one's view, rational-critical thought from the problem of political life society.

Key words: philosophy of education, political culture, political education, political faint, political behavior, political education.